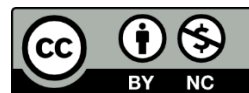

Vedecký článok / Scientific article
Doručené/Received: 23. 01. 2026
Recenzované/ Review: 06. 02. 2026
Akceptované/Accepted: 09. 02. 2026
<https://doi.org/10.24040/eas.2026.27.1.05>

Význam integrácie zamestnaneckých kolónií do procesu transformácie Lužického a hornonitrianskeho hnedouhoľného revíru na príklade záhradného mesta Marga a sídliska Píly.

Integration of Employee Settlements into the Transformation Process of the Lusatian and Upper Nitra Lignite Mining Regions: The Case of Garden City Marga and the Settlement Píly.

Viera Krešáková ^{a*}

^aEkonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7353-4893>

Abstract: This paper explores the transformation of two lignite mining regions—Lusatia (Germany) and Upper Nitra (Slovakia)—in the context of coal phase-out and regional rebranding. It identifies core principles of the IBA Fürst-Pückler-Land programme and assesses their transferability to Upper Nitra through a comparative case study of Garden City Marga and the Píly housing estate in Prievidza. The study combines document analysis with field observations and qualitative inputs (commented walks and an interview). Results show that the Lusatian approach integrates intermediary programme management, thematic framing and tourism-oriented branding. In Upper Nitra, the Píly estate demonstrates significant heritage and interpretation potential, supported by a large sgraffito corpus and emerging digital tools. Transferable measures include on-site interpretation, regular guided tours, thematic routes, a visitor point and heritage protection, while key barriers involve uncoordinated retrofitting, missing restoration guidelines and unstable funding.

Key words: *Historic settlements. Industrial heritage. Transformation. Lusatia. Garden City. Workers' Settlement.*

JEL Classification: Q2.Q57. L71.

---

* Korešpondujúci autor: Viera Krešáková
Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica
e-mail: viera.kresakova@umb.sk

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Úvod

Ťažba uhlia a s ňou súvisiace hospodárske aktivity dlhodobo formovali ekonomiku, kultúru a sociálne štruktúry viacerých európskych regiónov. Prinášali aj rozsiahlu environmentálnu záťaž a závislosť celých regiónov na monofunkčnej ekonomike. Ukončenie ťažby uhlia je dnes súčasťou európskej klimatickej politiky a záväzku krajín EÚ dosiahnuť klimatickú neutralitu do roku 2050 (Európska komisia, 2019). Táto problematika sa dotýka aj Nemecka a Slovenska a v oboch krajinách vyvoláva výrazné štrukturálne zmeny v dotknutých regiónoch. Na zmiernenie ich sociálnych, ekonomických a environmentálnych dopadov bol zavedený Mechanizmus spravodlivej transformácie (Just Transition Mechanism). Dotknuté krajiny sú zapojené aj do Iniciatívy pre uhoľné regióny v transformácii (Coal Regions in Transition), ktorá podporuje vzájomnú spoluprácu, výmenu skúseností a peer-to-peer učenie a zároveň je súčasťou Mechanizmu spravodlivej transformácie.

V Nemecku sa transformácia dotýka Porúria, Stredonemeckého a Lužického hnedouhoľného revíru, na Slovensku hornej Nitry. Táto štúdia sa zameriava na Lužický hnedouhoľný revír a jeho paralely s regiónom hornej Nitry. Lužica bola – podobne ako horná Nitra, no v omnoho väčšej miere – národným energetickým centrom bývalej NDR. Historická príbuznosť oboch regiónov (deindustrializácia po roku 1989, sociálne dopady, potreba redefinície regionálnej identity) umožňuje zmysluplné porovnanie postupov transformácie po ukončení ťažby. Výber je odôvodnený aj charakteristikou obidvoch regiónov ako periférnych oblastí poznačených deindustrializáciou po roku 1989 a odlivom ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Hoci Lužica prešla intenzívnejšou a skoršou transformáciou než horná Nitra, môžu jej skúsenosti priniesť poznatky využiteľné pri tvorbe nových stratégií transformácie v podmienkach Slovenska. Dôležitým a inšpiratívnym prvkom transformácie v Lužici je snaha o zachovanie priemyselnej identity tohto regiónu, čím rešpektuje ekonomickú a sociálnu spätosť celých generácií obyvateľstva s ťažbou uhlia. Pre naplnenie týchto cieľov bol vytvorený desaťročný program IBA Fürst-Pückler-Land (2000 – 2010), ktorý bol koncipovaný ako nástroj riadenej transformácie a zmeny imidžu silne industrializovaného územia Lužice smerom k atraktívnemu rekreačno-turistickému regiónu s rešpektom k priemyselnej minulosti. Program zároveň položil základ súčasným novým transformačným procesom a projektom, ktoré spustilo rozhodnutie o ukončení ťažby uhlia do roku 2038. V tomto ohľade môže poskytnúť využiteľné alebo inšpiratívne poznatky pre súčasné podmienky transformácie hornej Nitry ale aj v iných transformujúcich sa regiónoch Európy.

Cieľom predkladanej štúdie je identifikovať princípy, nástroje a postupy rozvojového programu IBA Fürst Pückler Land, ako transformačného nástroja a ako súčasť prvej fázy transformácie priemyselného regiónu Lužice a preskúmať ich potenciálnu aplikovateľnosť pri transformácii regiónu horná Nitra. Program IBA Fürst Pückler Land považujeme v tejto práci za koncepčný rámec hodnotenia strategických plánov transformácie hornej Nitry. Zároveň využívame záhradné mesto Marga, jeden z realizovaných projektov programu IBA Fürst Pückler Land, ako modelový príklad revitalizácie a integrácie zamestnaneckej kolónie do procesu transformácie Lužice.

V teoretickej časti práce sa venujeme viacerým pohľadom na tvorbu imidžu regiónu, charakterizujeme zamestnanecké kolónie ako súčasť priemyselných pamiatok a regiónov a v záverečnej časti teoretickej kapitoly charakterizujeme región Lužicu, ekonomicko-sociálny kontext pred vytvorením rozvojového programu IBA Fürst Pückler Land a identifikujeme princípy, nástroje a postupy, ktoré boli pri realizácii tohto programu využité.

Analytické ťažisko predkladanej štúdie stojí na programe IBA Fürst Pückler Land (2000 – 2010), ktorého ukončenie už umožňuje hodnotiť jeho dopady s dostatočným časovým odstupom. V úvode prezentácie výsledkov skúmania predstavujeme región horná Nitra a v nadväznosti na koncepčný rámec formulovaný v teoretickej časti práce podávame jeho opis zameraný na proces transformácie tohto územia. Tabuľka 2 ponúka syntetizujúci prehľad kľúčových zistení vyplývajúcich z porovnania transformácie hornej Nitry a Lužice. V prípadovej štúdii predstavujeme iniciatívu občianskeho združenia Ars Preuge na záchranu umeleckých diel na sídlisku Píly v Prievidzi, ktorá môže prispieť k zachovaniu genius loci a banickej identity v procese tvorby nového imidžu regiónu horná Nitra. Porovnaním so záhradným mestom Marga identifikujeme možnosti využitia skúseností z transformácie Lužického hnedouhoľného revíru.

Článok je popisného charakteru, mapuje príklad dobrej praxe využitia transformačného nástroja, vďaka ktorému sa darí meniť periférny silne industrializovaný a povrchovou banskou ťažbou značne zdevastovaný región Lužice na atraktívnu rekreačno-turistickú oblasť s rešpektom k priemyselnej minulosti. Vzhľadom na dynamiku prebiehajúcich transformačných procesov vo viacerých krajinách Európy je potrebné, aby sa odborná verejnosť zaoberala nielen ekonomickými a environmentálnymi aspektmi ukončovania ťažby uhlia, ale aj kultúrno-spoločenskými témami, akými sú hodnotenie industriálneho dedičstva, budovanie novej regionálnej identity s využitím priemyselnej minulosti. Článok zároveň vyplní medzeru v slovenskom odbornom diskurze, kde absentuje systematické hodnotenie nemeckých IBA projektov a programu IBA ako komplexného programu riadenej transformácie v Európe. Štúdia

ponúka originálne komparatívne prepojenie Lužice a hornej Nítry, ktoré umožňuje identifikovať konkrétne postupy využiteľné pri aktuálnej transformácii hornej Nítry. Prípadové štúdie záhradného mesta Marga a sídliska Píly ukazujú, že industriálne dedičstvo môže byť faktorom rozvoja, nie prekážkou budúceho smerovania regiónu.

Článok predstavuje prínosný zdroj poznatkov pre odborníkov venujúcich sa regionálnemu rozvoju, transformácii uhoľných regiónov, industriálnemu dedičstvu či kultúrnemu a turistickému manažmentu.

1 Teoretické východiská

V teoretickej časti práce sa zameriavame na koncepty súvisiace s formovaním imidžu regiónu a s transformáciou postindustriálnych území. V prvej časti venujeme pozornosť teórii tvorby imidžu regiónu, pričom vychádzame z viacerých prístupov k definovaniu pojmu imidž – od jeho marketingového ponímania, cez využitie v cestovnom ruchu, až po špecifiká, ktoré nadobúda v kontexte regionálnej identity a teritoriálnej značky a prezentujeme teóriu procesu tvorby imidžu.

Nasledujúca podkapitola rozvíja problematiku zamestnaneckých kolónií ako významných prvkov kultúrno-historickej identity postindustriálnych území. Osobitná pozornosť je venovaná koncepcii anglických záhradných miest, ktoré predstavujú dôležitý urbanistický model a zároveň slúžili ako inšpirácia pre vznik záhradného mesta Marga v Lužici.

Záverečná časť teoretickej kapitoly sa sústreďuje na program IBA Fürst Pückler Land a záhradné mesto Marga. Ich štruktúra je predstavená ako koncepčný a hodnotiaci rámec, ktorý je v práci použitý pri analýze transformácie hornej Nítry a sídliska Píly.

1.1 Tvorba imidžu a značky regiónu

Ukončenie ťažby uhlia s cieľom dosiahnuť klimatickú neutralitu prináša výzvu redefinovať imidž najmä tých regiónov, ktoré boli dlhodobo spojené s priemyselnou ťažbou a tá v mnohých prípadoch predstavovala pre región negatívny imidž. Imidž sa podľa slovníka *A Dictionary of Marketing* (Doyle, 2011, heslo: Image) chápe ako “súbor vnemov, dojmov a asociácií, ktoré si verejnosť spája s určitou značkou, produktom alebo organizáciou. Tento obraz môže byť výsledkom zámernej komunikácie (napr. reklamy, PR) alebo spontánneho vnímania na základe skúseností a informácií.

V marketingu je imidž kľúčovým prvkom budovania značky, pretože ovplyvňuje preferencie a nákupné rozhodnutia”. Z pohľadu cestovného ruchu definuje Gúčík imidž ako “obraz, súbor postojov, názorov, mienok, pocitov a predstáv, ktoré ľudia spájajú s určitými

vecami (tovar, služby), inštitúciami, osobnosťami, udalosťami, cieľovými miestami (regiónmi a strediskami cestovného ruchu)” (In Maráková, 2016, s. 133). Na tomto mieste je dôležité poznamenať, že v slovenskej odbornej literatúre cestovného ruchu je cieľové miesto (angl. Destination) chápané ako “nositeľ ponuky v cestovnom ruchu, cieľom cestovania a pobytu návštevníkov a základnou organizačnou jednotkou, ktorá je dopravne dostupná, integruje prírodné a kultúrno-historické zdroje cestovného ruchu, infraštruktúru cestovného ruchu a všeobecnú infraštruktúru, ktorá produkuje služby a statky uspokojujúce dopyt návštevníkov a umožňuje získanie úžitku (zážitku) z ich spotreby. Návštevník má v cieľovom mieste prenocovať aspoň raz, pritom sa môže spájať s inými územiaми a vytvárať geograficky väčšie cieľové miesta.” (Gúčík, 2020, s. 257). Keďže ide o interdisciplinárny text, používame, okrem tradičného rámca cestovného ruchu, na označenie cieľového miesta termíny destinácia a územie, sídlisko alebo záhradné mesto, pričom posledné dva pojmy predstavujú konkrétne typy lokalít s odlišnými historickými, urbanistickými a sociálnymi charakteristikami.

Podobne aj Almeida a Almeida (2023, s. 3) vnímajú imidž územia ako „kľúčový prvok v procese tvorby teritoriálnej značky, ktorý ovplyvňuje regionálny rozvoj. Predstavuje súbor vnemov a asociácií, ktoré sa spájajú s územím a formujú jeho atraktivnosť“. Paassi (In Nikischer, 2013) spája imidž regiónu s identitou regiónu. Podľa neho možno regionálnu identitu chápať v dvoch základných rovinách: ako identitu obyvateľov, ktorá sa prejavuje regionálnym povedomím, a ako identitu samotného regiónu, reprezentovanú jeho imidžom. Obe tieto dimenzie významne ovplyvňujú rozvoj regiónu. Silné regionálne povedomie podporuje sociálnu súdržnosť a vytvára predpoklady pre aktívnu účasť miestnej komunity na realizácii rozvojových cieľov. Maráková a Šimočková (2015) potvrdzujú, že tvorba imidžu je dlhodobý proces a vyžaduje si zainteresovanosť viacerých subjektov.

UNWTO (2009) chápe budovanie imidžu regiónu (destination / territorial image) ako riadený, cyklický a dlhodobý proces, ktorého cieľom nie je iba zlepšenie perceptu regiónu pre turistov, ale komplexné posilnenie jeho reputácie vo vzťahu k rôznym cieľovým skupinám (návštevníci, investori, obyvatelia, médiá, politickí aktéri).

Podľa Vaňovej (2020) sa proces formovania imidžu územia opiera o systematickú identifikáciu a analýzu faktorov, ktoré tento obraz ovplyvňujú, o zhodnotenie aktuálneho vnímania územia a o následné navrhnutie postupov a komunikačných nástrojov vhodných na jeho cielenú úpravu. Ďalej tvrdí, že imidž územia je výsledkom kombinácie viacerých prvkov, ktoré možno rozdeliť do niekoľkých kategórií. K materiálnym, resp. „tvrdým“ prvkom patria najmä fyzické a viditeľné charakteristiky územia, ako architektúra, úroveň čistoty, kvalita infraštruktúry, kultúrne podujatia, miera bezpečnosti, dopravná vybavenosť či prírodné a

historické atraktivity. Dopĺňajú ich „mäkké“ či nemateriálne faktory, medzi ktoré sa radí atmosféra lokality, kultúrne hodnoty, tradície alebo spôsob, akým sa územie prezentuje prostredníctvom správania inštitúcií, marketingovej komunikácie či sponzorských aktivít.

Proces budovania imidžu regiónu možno, vychádzajúc z prístupov Vaňovej (2020) a metodiky UNWTO (2009), koncipovať ako päťfázový model. Ten zahŕňa (1) analytickú a iniciačnú fázu, orientovanú na monitoring a prieskum vnímania regiónu, (2) fázu definovania identity regiónu, (3) formulovanie a komunikáciu imidžu, (4) implementáciu imidžu v praktických rozvojových a komunikačných aktivitách a (5) fázu monitorovania, hodnotenia a priebežnej adaptácie imidžu.

Z uvedených teoretických východísk vyplýva, že imidž a značka územia predstavujú významné faktory, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňujú schopnosť regiónu transformovať sa. V postbaníckych územiach, akým je aj Lužica a horná Nitra, zohráva osobitne dôležitú úlohu, pretože umožňuje prekonať stereotypy späté s ťažbou a vytvoriť nový, pozitívny obraz regiónu. Teória zdôrazňuje, že imidž vzniká kombináciou materiálnych a nemateriálnych prvkov, skúseností návštevníkov, komunikácie a dlhodobého pôsobenia rôznych aktérov.

1.2 Zamestnanecké kolónie – súčasť priemyselného dedičstva

Priemyselné dedičstvo zahŕňa nielen výrobné objekty, technické zariadenia či infraštruktúru, ale aj stavby určené pre každodenný život pracovníkov. Zamestnanecké kolónie často vznikali v bezprostrednej blízkosti priemyselných prevádzok a tvoria tak dôležitú priestorovú aj spoločenskú súčasť industrializácie. Keďže sú predmetom nášho výskumu, venujeme sa im v nasledujúcej podkapitole.

Podľa definície Medzinárodného výboru pre ochranu priemyselného dedičstva „Priemyselné dedičstvo pozostáva z pozostatkov priemyselnej kultúry, ktoré majú historickú, technologickú, sociálnu, architektonickú alebo vedeckú hodnotu. Tieto pozostatky tvoria budovy a stroje, dielne, mlyny a továrne, bane a miesta spracovania a rafinácie, sklady a zásobárne, miesta, kde sa energia vyrába, prenáša a využíva, doprava a jej infraštruktúra, ako aj objekty slúžiace sociálnym aktivitám súvisiacim s priemyslom, ako je bývanie, náboženské obrady alebo vzdelávanie.“ (TICCIH, 2003). Z uvedenej definície vyplýva, že zamestnanecké kolónie ako forma bývania úzko spätá s priemyselnými prevádzkami, je integrálnou súčasťou priemyselných pamiatok. Ich hodnotu potvrdzuje aj odborná literatúra. Napríklad Lacko (2012) označuje robotnícke kolónie v Železníku za „zabudnutý industriálny skvost“. Táto autorova metafora potvrdzuje ich zaradenie medzi hodnotné priemyselné pamiatky. Janto (2025) analyzuje bývalú robotnícku kolóniu Dornkappel (Bratislava-Trnávka) v kontexte sociálnej a

urbanistickej histórii industriálneho dedičstva. Robotnícke kolónie považuje za zaujímavé zložením svojich obyvateľov, ich životnými stratégiami, formovaním vzťahov, spolkovým a celkovým sociálnym životom. Historická hodnota robotníckych kolónií ako súčasti industriálneho dedičstva je dôležitá nielen z pohľadu kultúrnej a historickej pamäte, ale aj v kontexte súčasných transformačných procesov (Janto, 2025).

V článku pracujeme aj s pojmom historické sídla definované v Terminologickom slovníku Pamiatkového úradu SR (Szerdová-Veľasová, Kapišinská, 2023, heslo: historické sídlo) ako “územne vymedzené zoskupenie trvalých ľudských obydľí zasadených do krajiny. Druhmi sídiel môžu byť mesto, dedina, sídlisko či kapitula, pričom sídlo môže obsahovať všetky druhy stavieb”. Na základe uvedenej definície považujeme za historické sídla aj zamestnanecké kolónie a sídliská vybudované pre zamestnancov podnikov.

V Nemecku sa koncom 19. storočia stavali pre zamestnancov takzvané záhradné mestá. Podľa Encyclopaedia Britannica (b.a. 1902, heslo: garden-city) vznikol koncept záhradného mesta (Garden City Movement) v Anglicku na konci 19. storočia ako reakcia na negatívne dôsledky industrializácie, najmä preľudnenie a znečistenie mestského prostredia. Jeho autorom bol Ebenezer Howard, ktorý predstavil víziu harmonického spojenia výhod mesta a vidieka v diele *Garden Cities of Tomorrow*. Základné princípy zahŕňali obmedzenú veľkosť sídla, radiálnu štruktúru s centrálnym parkom, zelený pás (green belt) na ochranu pred nekontrolovaným rozrastaním, vyvážený pomer bývania, priemyslu a poľnohospodárstva a kolektívne vlastníctvo pôdy. Prvé realizácie – Letchworth (1903) a Welwyn Garden City (1920) – sa stali vzorom pre mnohé projekty po celom svete, vrátane zamestnaneckých kolónií. Tento model sa stal vzorom aj pre Gartenstadt Marga, robotnícku kolóniu v Lužici.

Na základe uvedených definícií a teoretických východísk možno konštatovať, že sídlisko Píly v Prievidzi aj záhradné mesto Marga v Lužici, ktoré sú predmetom nášho výskumu, predstavujú zamestnanecké kolónie a zároveň historické sídla, ktoré sú súčasťou širšieho industriálneho dedičstva a identity priemyselných regiónov. Ich historická hodnota vytvára potenciál v kontexte súčasných transformačných procesov. Zároveň považujeme záhradné mesto Marga za zamestnaneckú kolóniu.

1.3 Transformácia Lužice a rozvojový program IBA Fürst Pückler Land

Región Lužica sa rozprestiera na ploche približne 13 000 km² od juhovýchodnej časti spolkovej republiky Brandenbursko (okresy Oberspreewald-Lausitz, Spree-Neiße, Elbe-Elster, mesto Cottbus) po severovýchodnú časť Sasko (okresy Görlitz a Bautzen, čiastočne Dahme-

Spreewald) a zasahuje aj na územie Poľska. Delí sa na Hornú Lužicu a Dolnú Lužicu, v ktorej sa nachádza aj mesto Cottbus, centrum Lužického hnedouhoľného revíru.

V regióne žije približne 1,14 milióna obyvateľov (2020). K autochtónnemu obyvateľstvu patrí aj slovanská menšina Lužických Srbov, ktorí sa na tomto území usadili v 7.-9. storočí a v rámci Nemecka sú oficiálne uznanou národnostnou menšinou s dvojazyčným režimom a so svojou tradičnou architektúrou a zvykmi predstavujú základný prvok kultúrnej identity Lužice.

Koncom 19. storočia sa Lužica stala centrom ťažby hnedého uhlia, ktorá formovala jej hospodársku a priemyselnú identitu až do súčasnosti. Približne od roku 1900 sa ťažba realizovala predovšetkým povrchovo. Pre budovanie priemyselnej identity Lužického hnedouhoľného revíru boli významné aj technické inovácie a vynálezy - napríklad vynájdenie lisu na brikety, v roku 1918 bola postavená prvá tepelná elektráreň na spracovanie uhlia a región sa preslávil aj konštrukciou prvého veľkokapacitného prepravníka na svete, čo umožnilo veľkoplošnú ťažbu uhlia (Pinkepank, Otto, 2022).

V druhej polovici osemdesiatych rokov tvorila ťažba v tomto regióne štvrtinu celosvetovej ročnej produkcie (Ragnitz/Markwardt, 2022, s. 39). Nedostatočné investície do obnovy zariadení vo veľkých hnedouhoľných kombinátoch a veľké prepravné náklady spôsobovali veľmi nízku konkurencieschopnosť v porovnaní s inými priemyselnými krajinami a po znovuzjednotení oboch častí Nemecka spôsobili ekonomický kolaps Lužického hnedouhoľného revíru (Kahlert, 1988; in Ragnitz/Markwardt, s. 39). Preto boli po roku 1991 zatvorené viaceré bane a fabriky na výrobu brikiet, niektoré podniky boli privatizované. Došlo k dramatickému poklesu zamestnancov v energetickom sektore z 80 000 na 8000. V roku 2016 sa v posledných štyroch aktívnych baniach (Nochten, Reichwalde, Welzow-Süd, Jänschwalde) vytťažilo 62,3 milióna ton uhlia, z ktorého 94 % slúžilo na výrobu elektriny a tepla v štyroch tepelných elektrárňach.

V deväťdesiatych rokoch, v prvej fáze štrukturálnych zmien, bolo cieľom podporiť hospodársky rast celého priestoru Východného Nemecka en bloc, región Lužice bol považovaný za „perifériu bez rozvojového potenciálu“ a nebola mu venovaná špecifická pozornosť (Guerra, Schaubert, 2004, s. 17). Región Lužice však región čelil demografickému poklesu – z 1,5 milióna obyvateľov (1990) na 1,14 milióna (2020), čo predstavuje pokles o 23% (Noack, 2021, s. 3). Odliv obyvateľstva pretrváva aj naďalej, pričom výrazne vzrástol podiel seniorov a znížil sa počet ekonomicky aktívnych obyvateľov (Ragnitz, Markwardt, 2021, s. 42).

Na riešenie komplexných sociálnych, ekonomických a ekologických problémov vznikol v Nemecku približne pred 100 rokmi nástroj Internationale Bauausstellung (IBA). Program IBA bol v minulosti aplikovaný napríklad pri celkovej ekonomickej, ekologickej a kultúrnej obnove

Porúria v rokoch 1989-1999 (IBA Emscher Park), v rokoch 2006-2013 pri premene periférnych častí Hamburgu na živé, ekotechnické, integrované mestské štvrte (IBA Hamburg), transformácia historických štvrtí v Berlíne v rokoch 1979-1987 (IBA Berlín) a iné. Vďaka IBA programom sa mnohé z nich zmenili na atraktívne, sociálne inkluzívne a environmentálne udržateľné regionálne destinácie (Villanueva Breulmann, 2022).

Na podporu transformácie Lužice bol vytvorený program IBA Fürst-Pückler-Land. Stal sa modelovým príkladom revitalizácie postindustriálnej krajiny tohto regiónu, ktorý spájal ekologické, ekonomické a kultúrne aspekty. Vďaka jeho komplexnosti sa vytvoril priestor na kreatívnu syntézu priemyselnej tradície a kultúrneho dedičstva, čím sa zvýraznila rozmanitosť Lužice. IBA Fürst-Pückler-Land bol zriadený v roku 2000 vládou Spolkovej republiky Brandenburg. Jeho hlavným cieľom bolo premeniť Lužicu - región poznačený útlmom ťažby hnedého uhlia, demografickým poklesom a ekonomickou deindustrializáciou – na atraktívnu kultúrnu a turistickú krajinu. V roku 1999 bola založená dočasná, intermediárna spoločnosť - IBA spoločnosť s ručením obmedzeným (IBA, G.m.b.H) s 15 zamestnancami. Pôsobila ako vývojová agentúra, nie ako orgán verejnej správy. Jej úlohou bol projektový manažment - vypracovávať ideové a koncepcné návrhy projektov, zadávať štúdie realizovateľnosti, organizovať medzinárodné architektonické a urbanistické súťaže, koordinovať plánovanie a implementáciu projektov, organizovať spoluprácu medzi viacerými zainteresovanými stranami (obce a mestá, regionálna samospráva, podniky, vedci, civilné obyvateľstvo a ťažobné podniky, zodpovedné za rekultiváciu baní a ďalšie) a čiastočne niektoré projekty aj implementovala (Guerra, Schaubert, 2004). Okrem toho IBA iniciovala založenie rôznych záujmových združení a spoločenstiev. Ako ďalej uvádzajú Guerra, Schaubert (2004) bola IBA postupne rozvinutá do stratégie, ktorá do procesu transformácie zahrnila viacero aktérov, včítane miestneho obyvateľstva, čo umožnilo realizovať projekty vyplývajúce z potrieb obyvateľstva.

IBA, G.m.b.H. zvyčajne nebola stavebným investorom, ani právnym projektovým nositeľom. Formálne projektové úlohy, včítane financovania, vykonávali partneri, napr. obce, špeciálne založené spoločnosti a štátna spoločnosť LMBV, ktorej úlohou bolo vykonávať sanáciu a rekultiváciu bývalých povrchových baní a odstraňovať ekologické záťaž v neprivatizovateľných častiach Lužického hnedouhoľného revíru.

Projekty, realizované v rámci programu IBA Fürst-Pückler Land, boli financované kombináciou viacerých rôznorodých zdrojov – z regionálnych a spolkových prostriedkov – z rozpočtov spolkových republík Brandenbursko a Sasko, z finančných príspevkov jednotlivých obcí nachádzajúcich sa v oblasti pôsobenia IBA, z organizačných štruktúr Spolkovej republiky Nemecko, napr. Ministerstvo dopravy SRN, sanačných dotácií od vlády, z fondov EÚ

(Európsky fond regionálneho rozvoja, INTERREG), sponzorských darov podnikov a nadácií a pod.

Program IBA Fürst-Pückler-Land bol pomenovaný po Hermannovi kniežaťu von Pückler-Muskau, ktorého upravené záhrady v mestečkách Bad Muskau a Branitz nachádzajúce sa na území Lužice, boli na začiatku 19. storočia vysoko uznávanými dielami záhradného umenia. Tento názov tak mal kontrastovať s negatívnym obrazom regiónu Lužica a plnil aj marketingovú funkciu – mal evokovať kultúrnu hodnotu a potenciál regiónu. Rozvojový program IBA Fürst-Pückler-Land bol spustený 1.1.2000 a skončil 31.12.2010. Niektoré čiastkové projekty ešte trvali do roku 2012, vzhľadom na komplexnosť a technickú náročnosť niektorých projektov (napr. Cottbuské jazero, Lužická jazerná krajina), realizácia viacerých projektov však trvá dodnes a podľa viacerých odhadov presiahne rok 2030.

Základný metodický nástroj tvorila koncepcia Landschaftsinseln - tematické ostrovy, pomocou ktorých sa územie formálne rozčlenilo na osem tematických častí. Ostrovy predstavovali formálny priestor so špecifickým zameraním a témami, čo umožňovalo prepojenie a lepšiu systematizáciu projektov, napr. Wasserwelt Lausitzer Seenkette (Vodný svet reťaz jazier) predstavoval modelový priestor pre premenu bývalých povrchových baní na novú vodnú krajinu a turistickú destináciu. Prvý projekt IBA – informačné centrum pre návštevníkov a projektové centrum IBA Terasy, ktoré v rokoch 2000 – 2010 koordinovalo aktivity programu, slúžilo ako miesto stretávania projektových partnerov, komunikácie s verejnosťou a prezentácie prebiehajúcich projektov (IBA-See, 2010).

Počas desaťročného trvania programu 2000-2010 bolo zrealizovaných 30 projektov, v rámci ktorých boli zachované a na nový účel upravené viaceré priemyselné pamiatky, zrekultivované plochy po banskej ťažbe a zrekonštruované historické sídla a parky, medzi nimi aj bývalé sídla kniežaťa Pücklera - Branitz a Bad Muskau. Zatopením vyše 20 povrchových baní vznikla najväčšia umelo vytvorená jazerná krajina, ktorá dnes slúži na rekreáciu a rozvoj cestovného ruchu. Rekultivovaná banská krajina Lužice bola pre svoju celosvetovú jedinečnosť navrhnutá na zaradenie do predbežného zoznamu kandidátov na zápis do zoznamu UNESCO (Pinkepank, Otto, 2022).

V rámci realizácie programu IBA, ako aj v nadväznosti na jeho koncepciu, vznikol súbor turistických tematických trás, ktoré slúžia ako nástroj marketingovej podpory rozvoja cestovného ruchu v Lužickom regióne. Medzi najvýznamnejšie patrí diaľková cyklotrasa Fürst-Pückler-Weg spájajúca všetky hlavné projekty programu IBA, Energetická trasa ENERGIE-Route Lausitzer Industriekultur, cyklistická trasa prepájajúca umelo vytvorené jazerá

(Seenlandroute), trasa zameraná na prepojenie historických robotníckych kolónií (Gartenstädte-Tour) spolu s ďalšími kultúrno-industriálnymi tematickými trasami.

Sociálny rozmer programu IBA sa prejavil výrazným záujmom verejnosti o realizované projekty. Už prvý projekt, IBA Terasy, zaznamenal počas úvodných štyroch mesiacov návštevnosť 10 000 osôb, pričom v roku 2002 dosiahla 89 050 a v roku 2003 156 200 návštevníkov (Guerra, Schauer, 2004, s. 66–71). Po ukončení hlavnej fázy programu sa tento pozitívny trend prejavoval aj naďalej: v období 2011–2017 vzrástol počet prenocovaní v regióne o 60 % (Marketingkonzept für das Lausitzer Seenland, 2017). Podľa údajov hlavnej regionálnej organizácie cestovného ruchu Lausitzer Seenland došlo v roku 2024 k medziročnému nárastu počtu návštevníkov o 9 % a počtu prenocovaní o 6,5 % v porovnaní s rokom 2023 (tab. 1) (Lausitzer Seenland, 2025a). Komplexnejší prehľad vývoja návštevnosti v rokoch 2012 po 2024 v priestore Lužickej jazernej krajiny, jadre bývalého Lužického hnedouhoľného revíru, poskytuje tabuľka 1. V teórii cestovného ruchu sa atraktivnosť cieľového miesta chápe ako jeho schopnosť vzbudiť záujem a pritiahnúť návštevníka (Gúčík, 2020). Vychádzajúc z ekonomického prístupu k hodnoteniu atraktivnosti cieľového miesta možno na základe rastúceho počtu návštevníkov a prenocovaní konštatovať, že transformujúci sa región Lužickej jazernej krajiny možno považovať za atraktívny.

Významnú úlohu pri transformácii Lužice zohrávala systematická stratégia budovania novej regionálnej značky. Prvý marketingový koncept bol vypracovaný v roku 2009. Aj keď vznikol nezávisle na programe IBA, vychádzal z jeho výsledkov. Neskôr na neho nadviazala revidovaná koncepcia z roku 2017. Na základe tejto koncepcie bolo zahájené používanie značky Lužická jazerná krajina (Lausitzer Seenland) ako hlavnej značky pre všetky marketingové aktivity regiónu, ktorý bol rekultiváciou z pôvodných miest povrchovej ťažby transformovaný na jazernú krajinu, spolu so sloganom “Tu sa vynára šťastie” (Hier taucht Glück auf) (Marketingkonzept Lausitzer Seenland, 2017, s. 69-71). Oficiálnym riadiacim orgánom značky je združenie cestovného ruchu Lužická jazerná krajina (Tourismusverband Lausitzer Seenland e.V.) (Marketingkonzept Lausitzer Seenland, 2017, s. 19-21). Hlavným cieľom tohto marketingového konceptu je budovanie Lužickej jazernej krajiny ako cieľového miesta cestovného ruchu, jej rozvoj a prezentácia na trhu (Marketingkonzept Lausitzer Seenland, 2017, s. 53, 54).

Tabuľka 1 Vývoj návštevnosti v Lužickej jazernej krajine v rokoch 2012-2024

rok	Jednodňoví návštevníci	Medziročný nárast	Počet prenocovaní	Medziročný nárast
2024	311 347	9,1%	931057	6,5%
2023	285 380	5,5%	931 057	3,0%
2022	270 445	30,3%	874 117	21,8%
2021	207 465	-10,5%	848 735	-9,2%
2020	231 712	-21,4%	696 895	-8,1%
2019	294 635	8,4%	767 908	5,3%
2018	271 695	6,5%	834 856	5,2%
2017	255 238	2,2%	793 003	4,8%
2016	249 839	6,2%	753 931	9,1%
2015	235 250	10,5%	719 267	4,7%
2014	212 851	-2,4%	659 538	0,1%
2013	218 068	7,4%	629 955	6,6%
2012	203 030		629 305	

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa <https://www.lausitzerseenland.de>

Analýza programu IBA Fürst-Pückler-Land ukazuje, že jeho metodika je v súlade s teoretickými východiskami budovania imidžu regiónu. Program IBA vychádzal z hodnotenia východiskového stavu Lužice a z cieľovej redefinície regionálnej identity založenej na priemyselnom dedičstve a transformovanej krajine. Formulovanie a komunikácia nového imidžu sa realizovali prostredníctvom tematizácie územia, symbolických projektov a postupného budovania značky Lužická jazerná krajina a integrovaním viacerých regionálnych subjektov do procesu. Implementačná fáza sa prejavila v integrácii historických sídiel, industriálnych pamiatok a rekultivovaných území do rozvojových a turistických produktov regiónu. Monitorovanie návštevnosti a spoločenskej odozvy potvrdzuje význam priebežného hodnotenia a adaptácie imidžu v čase. IBA tak predstavuje praktickú aplikáciu teórie budovania imidžu, v ktorej je zmena obrazu regiónu výsledkom koordinovaného prepojenia identity, fyzickej transformácie územia a strategického riadenia.

1.4 Záhradné mesto Marga

Komplexnosť programu IBA v Lužici spočíva v tom, že v rámci 30 projektov boli okrem revitalizácie povrchových baní a ďalších priemyselných častí regiónu rekonštruované a revitalizované aj historické sídla, napr. zámky a parky v Bad Muskau, Branitz a Fürstlich Drehna, Gubinský hlavný kostol (Gubiner Hauptkirche), slovanské hradisko Raddusch, alebo záhradné mestečko Marga (Gartenstadt Marga). V našej práci sa sústredíme na význam

robotníckych kolónií v transformácii priemyselných regiónov, preto sme za modelový príklad vybrali revitalizáciu záhradného mesta Marga.

Záhradné robotnícke mesto Marga vzniklo ako kolónia pre zamestnancov banskej spoločnosti Ilse Bergbau AG, neďaleko bane Marga (na jej mieste bolo neskôr vytvorené Sedlitzké jazero/Sedlitzer See), v rokoch 1907 – 1915 v Senftenbergu. Architekt Georg Heinsius von Mayenburg navrhol 78 domov v 15 rôznych typoch, čím vznikla individuálne komponovaná architektúra. Riaditeľ spoločnosti Gottlob Schumann sa snažil prostredníctvom kvalitného bývania posilniť lojalitu zamestnancov a zároveň zlepšiť ich životné podmienky. Urbanistický pôdorys mestečka je kruhový, s centrálnym námestím a radiálne usporiadanými ulicami. Marga disponovala vlastnou infraštruktúrou – školou, poštou, pekárňou, mäsiarstvom, obchodným centrom, kultúrnym centrom Kaiserkrone a kostolom. Išlo o prvé záhradné mesto v Nemecku, inšpirované anglickou záhradnou architektúrou. Architektonicky dominoval neskorý secesný štýl a drážďanská reformná architektúra, s bohatou výzdobou – erkerami, rizalitmi, drevenými detailmi, farebnými fasádami a rôznymi typmi striech. Mestečko bolo zároveň bohato osadené zeleňou.

Po druhej svetovej vojne domy obývali baníci zamestnaní v baniach, ktoré po znárodnení fungovali ako štátne podniky. Počas obdobia NDR sa na budovách v Marge vykonávali len základné údržbové práce. Po znovuzjednotení Nemecka v 90. rokoch, v dôsledku zmeny vlastníckych vzťahov, začala väčšina domov chátrať. Vzhľadom na historický a architektonický význam prešla v rokoch 1998 – 2000 komplexnou rekonštrukciou. V čase obnovy bolo záhradné mesto Marga vo vlastníctve spoločnosti Treuhand Liegenschaftsgesellschaft TLG, ktorá po roku 1990 spravovala veľkú časť bývalého majetku východonemeckých štátnych a priemyselných podnikov a bola zodpovedná za ich transformáciu a privatizáciu. Sanácia Margy prebehla s finančnou podporou Spolkovej republiky Brandenbursko. V rámci obnovy bol počet bytových jednotiek upravený z pôvodných 500 na 396 v 72 domoch tak, aby zodpovedali súčasným požiadavkám na kvalitu bývania, a všetky zrekonštruované byty boli následne odovzdané do prenájmu. Okrem obytných domov prešli rekonštrukciou aj obchodné a kultúrne priestory na centrálnom námestí a budova školy, do ktorej bola po obnove umiestnená súkromná základná škola a materská škola. Po ukončení rekonštrukcie sa stala Marga súčasťou programu IBA. Dnes je chránená ako kultúrna pamiatka (IBA-See, 2010b).

Ako súčasť rozvoja ponuky cestovného ruchu bola v Marge vybudovaná doplnková návštevnícka infraštruktúra. Na centrálnom námestí a pri významných budovách, ako sú škola, kostol, bývalá budova pošty či kultúrne centrum, boli umiestnené informačné tabule určené individuálnym návštevníkom. Tabule zobrazujú súčasnú aj historickú podobu jednotlivých

objektov a približujú tak architektonický a kultúrny vývoj sídla. Všetky vyššie uvedené objekty sú zahrnuté do komentovaných prehliadok, v iných, napr. Kaffeehaus sa konajú tematické výstavy. Komentované prehliadky organizuje Turistická informačná kancelária v Senftenbergu, u ktorej si ich možno objednať.

V rámci koncepcie rozvoja cestovného ruchu v Lužickej jazernej krajine zohráva záhradné mesto Marga dôležitú úlohu. Vzhľadom na svoju polohu v blízkosti bývalej bane bolo od začiatku strategickým bodom pre rozvoj cestovného ruchu. V jeho susedstve vznikol prvý projekt IBA – informačné centrum pre návštevníkov a projektové centrum IBA Terasy, ktoré v rokoch 2000 – 2010 koordinovalo aktivity programu IBA, slúžilo ako miesto stretávania projektových partnerov, komunikácie s verejnosťou a prezentácie prebiehajúcich projektov. Záhradné mesto Marga je voľne prístupné a bez systému evidencie návštevnosti, preto nie je možné presne určiť počet osôb, ktoré si ho prezreli. Napriek tomu predpokladáme, že popri pozorovaní dlhodobého procesu vzniku jazera návštevníci navštevovali aj zrekonštruované záhradné mesto Marga – ako súčasť priemyselnej histórie regiónu a atraktívnu alternatívu k novým rozvíjajúcim sa projektom jazier. Tento predpoklad podporuje aj fakt, že podľa strategického dokumentu pre rozvoj Lužického regiónu (Marketingkonzept für das Lausitzer Seenland, 2017) je najnavštevovanejším miestom Lužickej jazernej krajiny jazero Senftenberger See – rekultivovaná povrchová baňa, ktorá sa nachádza v bezprostrednej blízkosti Margy. Vzhľadom na túto lokalizáciu a kultúrnu hodnotu Margy možno predpokladať, že tvorí významný bod záujmu návštevníkov Lužickej jazernej krajiny, hoci presné štatistické údaje chýbajú. Na potvrdenie tejto hypotézy by však bol potrebný rozsiahlejší sociologický výskum medzi návštevníkmi jazera Senftenberger See a celého regiónu Lužickej jazernej krajiny a rezidentov celej oblasti.

Zrevitalizované záhradné mesto Marga sa postupne stalo súčasťou viacerých produktov cestovného ruchu a významne prispelo k budovaniu záujmu o transformujúci sa región. Marga je dnes súčasťou stratégie rozvoja cestovného ruchu v Lužici, ktorá prepája industriálnu kultúru, rekultivovanú krajinu a architektonické dedičstvo. Je súčasťou širšieho marketingového konceptu Lužická priemyselná kultúra (Lausitzer Industriekultur), ktorý prepája priemyselné pamiatky s historickými sídlami Lužice. Marga je východiskovým bodom cyklistického okruhu po záhradných mestách (Gartenstädte-Tour) (Lausitzer Seenland, 2025b) a tematickej trasy Energie-Route Lausitzer Industriekultur (www.energie-route-lausitz.de) čo potvrdzuje, že Marga tak zohráva dôležitú úlohu pri diverzifikácii ponuky v Lužickej jazernej krajine, ktorá sa primárne orientuje na rekreačné aktivity spojené s vodnou turistikou.

Záhradné mesto Marga je taktiež súčasťou tematickej diaľkovej cyklotrasy Fürst-Pückler-Weg. Tento približne 500 km dlhý cyklistický okruh vznikol v rámci programu IBA Fürst-Pückler-Land a fyzicky i symbolicky prepája kľúčové projekty tohto programu, vrátane záhradného mesta Marga, zámku Branitz s parkom, zámku Bad Muskau s parkom - sídel kniežaťa Pücklera a ďalších významných pamiatok regiónu Lužice.

Z pohľadu výskumu úlohy zamestnaneckých kolónií pri formovaní nového imidžu Lužice sú významné aj zistenia projektu LIL (nem. Land-Innovation-Lausitz), ktorý realizoval prieskum trhu a cieľových skupín v súvislosti s nomináciou Lužickej jazernej krajiny na zápis do zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Výsledky uvedeného výskumu poukazujú na to, že cykloturistika predstavuje najvýznamnejší segment cestovného ruchu v regióne, zatiaľ čo dopyt po vodnej turistike zostáva relatívne nízky. Tento stav súvisí jednak s prebiehajúcou výstavbou a rekultiváciou územia, ako aj s pretrvávajúcim rizikom zosuvov pôdy na niektorých rekultivovaných plochách. Zároveň narastá počet návštevníkov, ktorí vyhľadávajú kombináciu kultúrnych zážitkov, aktívneho oddychu a poznávania regiónu v jeho rôznych podobách – od industriálnej minulosti až po kultúrne pamiatky zapísané v UNESCO (Projektokumentation. Strategie- & Managemententwicklung für die Welterbeinitiative der Lausitzer Tagebaufolgelandschaft, 2023, s. 40- 41). Ako sa ďalej tvrdí vo vyššie uvádzanej projektovej dokumentácii, vzhľadom na rozsah a dlhodobý charakter transformácie regiónu – vrátane zatápania bývalých povrchových baní a rekultivácie ich okolia – zatiaľ nemožno očakávať výrazné ekonomické efekty v podobe zníženia nezamestnanosti či vysokých ziskov, najmä v oblasti dlhodobého pobytového cestovného ruchu. Pozitívne však vyznieva nárast počtu prenocovaní v regióne Lužickej jazernej krajiny tak, ako ich uvádzame v podkapitole 1.3 (tab.1). V tomto kontexte predstavuje záhradné mesto Marga spolu s ostatnými historickými areálmi regiónu významný nástroj na rozšírenie a diverzifikáciu služieb v cestovnom ruchu najmä vzhľadom na dlhodobý charakter transformácie regiónu Lužice na cestovný ruch.

2 Materiál a metódy skúmania

V teoretickej časti štúdie interpretujeme na základe obsahovej analýzy sekundárnu literatúru zaoberajúcu sa tvorbou imidžu a značky regiónu, robotníckych kolónií a programu IBA Fürst Pückler Land. Teoretickú bázu charakteristiky imidžu a špecifik budovania imidžu čerpáme predovšetkým od autorov Gúčík, Maráková a Vaňová. Informácie o programe IBA čerpáme predovšetkým z publikácií autorov Guerra, Schauber a Ragnitz, Markwadt,

internetovej stránky programu IBA a projektu obnovy záhradného mesta Marga a z marketingovej koncepcie Lužickej jazernej krajiny.

Pre naplnenie stanoveného cieľa v rámci prezentácie transformácie regiónu Lužice využívame program IBA Fürst Pückler Land, ktorý považujeme v tejto práci za koncepčný rámec hodnotenia strategických plánov transformácie hornej Nítry. Na základe analýzy fungovania programu IBA charakterizujeme 7 oblastí koncepčný rámca, ktoré vychádzajú z lužického modelu IBA Fürst Pückler Land (podkap. 1.3):

1. historický kontext, východisková situácia pred transformáciou;
2. manažment a intermediácia;
3. financovanie;
4. fyzická transformácia a infraštruktúra;
5. industriálne dedičstvo a jeho využitie;
6. marketing a produkty v cestovnom ruchu;
7. indikátory návštevnosti, spoločenská odozva.

Prípadová štúdia regiónu Lužica spolu so záhradným mestom Marga a koncepčný rámec ich spracovania slúžia ako teoretické východisko skúmania hornej Nítry a sídliska Píly. Pomocou nich identifikuje inšpiratívne prvky z programu IBA, ktoré by mohli byť využité pri transformácii územia hornej Nítry.

Primárne zdroje informácií predstavujú vlastné pozorovania väčšiny zrealizovaných projektov v Lužici, vrátane záhradného mesta Marga, ktoré bolo súčasťou programu IBA Fürst-Pückler-Land. Ďalším zdrojom boli náhodné rozhovory s obyvateľmi regiónu a neštruktúrovaný rozhovor s Heidi Pinkepank, riaditeľkou projektovej agentúry INIK (Institut für Neue Industriekultur) v Cottbuse a Larsom Scharnholzm, projektovým manažérom agentúry INIK. Agentúra INIK nadväzuje na program IBA Fürst-Pückler-Land a zameriava sa na nové využitie banských a priemyselných štruktúr v regióne, integrované prepojenie výskumu, plánovania a realizácie projektov a okrem ďalších aktivít aj zapájanie komunity do transformácie regiónu. Agentúra INIK bola taktiež zapojená do prípravy podkladov pre zaradenie rekultivovanej krajiny Lužice na predbežný zoznam UNESCO (UNESCO Tentative List). Cieľom rozhovorov s predstaviteľmi agentúry INIK bolo zistiť aktuálny stav transformácie Lužice, informácie o prebiehajúcich projektoch a o realizácii projektov programu IBA. Tieto rozhovory, spolu so subjektívnymi dojmami z návštev regiónu počas realizácie projektov (8.–11. júl 2024 a 4.–13. júl 2025), poskytl cenný kontext k transformačným procesom.

Objektom skúmania druhej prípadovej štúdie je región horná Nitra a sídlisko Píly. Pre komparáciu záhradného mesta Marga a sídliska Píly sme sformulovali 8 referenčných oblastí:

1. pôvod a funkcia, história vzniku;
2. urbanistická štruktúra;
3. stav pred revitalizáciou (degradácia, vlastnícke vzťahy);
4. proces obnovy (mechanizmy, aktéri, financovanie);
5. integrácia do rozvojových stratégií;
6. návštevnícka infraštruktúra;
7. kultúrne dimenzie, umelecká hodnota;
8. prenositeľnosť.

Informácie o transformácii hornonitrianskeho regiónu čerpáme zo strategických dokumentov Akčný plán transformácie uhoľného regiónu horná Nitra, Plán spravodlivej transformácie územia a Koncepcia rozvoja cestovného ruchu OOCR Región Horná Nitra – Bojnice pre roky 2021 – 2025, z internetovej stránky podniku Hornonitrianske bane Prievidza a jej dcérskej spoločnosti Hornonitrianske bane zamestnanecká a ďalších internetových stránok

V prípade sídliska Píly v Prievidzi sme sekundárne informácie o historickom vývoji a urbanistickej charakteristike sídliska Píly získali predovšetkým z monografie Prievidza II. (2021). Primárne informácie sme získali vlastným terénnym pozorovaním počas dvoch komentovaných prechádzok organizovaných OZ Ars Preuge, z ktorých jedna bola súčasťou programu konferencie *Transformácia Hornonitrianskeho hnedouhoľného revíru* (17.10.2025, Bojnice). Komentovaná prechádzka je kvalitatívna mobilná metóda výskumu, ktorá je vhodná pre výskum prostredia, sociálnych interakcií a každodenných praktík priamo v teréne. Komentované prechádzky sú relevantným nástrojom senzorickej etnografie, ako zachytávajú verejný priestor prostredníctvom percepcie, chôdze a komentovania, a ako umožňujú analyzovať sociálne väzby a priestorové usporiadanie (Thibaud, 2013).

Okrem terénnych pozorovaní a komentovaných prechádzok bol ďalším primárnym zdrojom štruktúrovaný rozhovor s Tomášom Pekárom, iniciátorom záchrany umeleckých diel na sídlisku Píly a zakladateľom OZ Ars Preuge (25.11.2025). Jeho cieľom bolo zistiť podrobnosti o projekte záchrany umeleckých diel na sídlisku Píly a aktivitách OZ Ars Preuge.

V práci uplatňujeme v prevažnej miere kvalitatívny prístup. Kvantitatívne dáta využívame pri analýze vývoja počtu návštevníkov v Lužickej jazernej krajine, dostupných na internetovej stránke združenia cestovného ruchu Lužická jazerná krajina. Počet návštevníkov je v odbornej literatúre cestovného ruchu považovaný za jeden z faktorov ekonomického prístupu hodnotenia

atraktívnosti cieľového miesta (Gúčik, 2020). V práci nevyužívame iné kvantitatívne dáta súvisiace s ekonomickým rastom Lužice, čo limituje generalizáciu výsledkov.

3 Transformácia hornej Nitry po ukončení banskej činnosti - exploratívna prípadová štúdia sídliska Píly, porovnanie so záhradným mestom Marga

V súčasnosti čelí výzve prechodu od jednostranne zameranej priemyselnej ekonomiky k diverzifikovanému hospodárstvu orientovanému na udržateľnosť aj región horná Nitra. Transformácia zahŕňa komplexné procesy – od revitalizácie krajiny cez ekonomickú reštrukturalizáciu až po zachovanie kultúrneho dedičstva, ktoré sa formovalo takmer dve storočia na baníckej tradícii. Prípadové štúdie hornej Nitry a sídliska Píly poskytujú pohľad na to, ako možno historické sídla integrovať do nových rozvojových stratégií regiónov a využiť ich ako nositeľov novo sa formujúcej identity v postpriemyselnej ére.

3.1 Transformácia Hornonitrianskeho hnedouhoľného revíru

Región horná Nitra sa nachádza v severozápadnej časti stredného Slovenska. Skladá sa zo štyroch okresov v dvoch samosprávnych krajoch. Okresy Prievidza, Bánovce nad Bebravou a Partizánske patria do Trenčianskeho kraja, okres Topoľčany je administratívnou časťou Nitrianskeho kraja. Centrom banského regiónu je mesto Prievidza, v ktorom sa síce priamo nerealizovala banská činnosť, ale poskytuje ubytovanie pre značnú časť baníkov. Ťažobné prevádzky sa nachádzali v okrese Prievidza, v mestách Bojnice, Handlová, Nováky a Prievidza a 52 obciach, ktoré bude podľa Filčáka (2018) transformácia najviac ovplyvňovať. Okres Prievidza mal v roku 2024 127 650 obyvateľov (<https://slovak.statistics.sk>). Podobne ako Lužica, predstavuje územie s výraznou historickou závislosťou na ťažbe hnedého uhlia a súvisiacej energetike. Hornonitriansky hnedouhoľný revír sa nachádza v Hornonitrianskej kotline, ktorá je súčasťou Západných Karpát. Ťažba hnedého uhlia tu bola sústredená do troch hlavných hlbinných baní - baňa Handlová (ťažba v nej prebiehala v období 1909 – 2023), baňa Nováky (1940 – 2023) a baňa Cígeľ (1962 – 2017). Pokusy o ťažbu v tomto regióne prebiehali už v 18. a 19. storočí, intenzívna priemyselná ťažba sa začala realizovať až od roku 1909, kedy bola založená Západouhorská kameňouhoľná spoločnosť a začalo sa ťažiť v bani Handlová (<https://www.hbp.sk>, 2025a). Spoločne sa vo všetkých baniach vyťažilo za obdobie 1909 až 2023 238 miliónov ton hnedého uhlia a v regióne pracovalo počas celého obdobia ťažobnej činnosti okolo 350 000 baníkov (<https://hbp.sk>, 2025b). Od roku 1953 bola dominantným odberateľom hnedého uhlia Elektráreň Nováky, ktorá bola priamo naviazaná na ťažbu v baniach Handlová, Cígeľ a Nováky (<https://hbp.sk>, 2025b). Hornonitrianske bane Prievidza

(HBp) a ich dcérska spoločnosť Hornonitrianske bane zamestnanecká (HBz) patrili medzi najväčších zamestnávateľov regiónu (Filčák, 2018). Od začiatku ťažby prešla správa baní viacerými organizačnými transformáciami. Po roku 1989, podobne ako v Lužici, došlo k privatizácii baní a racionalizácii prevádzok. Štrukturálne zmeny však nemali v Hornonitrianskom hnedouhoľnom revíri také dramatické sociálno-ekonomické dopady, ako v Lužici. V období 1991 až 2001 nebola v okrese Prievidza zaznamenaná depopulácia, naopak, obdobie 1991 až 2001 predstavuje nárast populácie, predovšetkým v okrese Prievidza (<https://www.citypopulation.de>). Na podporu energetického sektoru a zmiernenie transformácie v dôsledku politicko-ekonomických zmien po roku 1989 prijala vláda Slovenskej republiky v roku 2005 rezolúciu so špecifickým systémom dotácií pre výrobu elektriny z uhlia na Slovensku. Znamenalo to podporu výroby elektriny z domáceho uhlia, garanciu odberu uhlia pre elektrárne, čo v konečnom dôsledku znamenalo pre región udržanie zamestnanosti a zmiernenie negatívnych dopadov transformácie (Vláda SR, 2005). K systematickému poklesu zamestnancov začalo dochádzať po roku 2018 v súvislosti s rozhodnutím vlády o ukončení dotovania výroby elektriny z domáceho uhlia v tepelnej elektrárni Nováky v takzvanom všeobecnom hospodárskom záujme (Energoklub, 2024).

Na Slovensku sa ukončenie ťažby uhlia riešilo prostredníctvom vládnych uznesení a zmeny všeobecného hospodárskeho záujmu, ktorého platnosť skončila v roku 2023. Tým sa ukončila podpora výroby elektriny z uhlia a definitívne aj ťažba v Hornonitrianskom hnedouhoľnom revíri. V nadväznosti na to bola ukončená výroba elektriny v Elektrárni Nováky. Vláda prijala Akčný plán transformácie regiónu Horná Nitra (2021) a Slovensko spolu s Nemeckom čerpá podporu z Mechanizmu spravodlivej transformácie EÚ (Európska komisia, 2020).

Ukončenie ťažby uhlia viedlo k strate približne 4 000 pracovných miest priamo a nepriamo naviazaných na sektor baníctva a energetiky. Aktuálnejšie socio-ekonomické štúdie poukazujú na sociálne dôsledky, ktoré zahŕňajú riziko postupného odlivu obyvateľstva, zhoršenie životnej úrovne v obciach s baníckou tradíciou, rastúcu nezamestnanosť a potrebu rozsiahlych rekvalifikačných programov (Filčák et al, 2022). Podľa Filčáka (2018) očakáva populačná prognóza nárast podielu starších ľudí v okresoch Prievidza a Partizánske na 33,0% a 34,9% a aj naďalej predpokladá pokles obyvateľov v produktívnom veku. V rámci komplexného hodnotenia dopadov ukončenia ťažby uhlia považujeme za nevyhnutné vyzdvihnúť aj emocionálnu väzbu obyvateľstva na baníctvo, ktorá sa v mnohých prípadoch formovala naprieč generáciami a predstavuje významný faktor sociálnej identity regiónu.

Nezanedbateľnou je otázka environmentálnych záťaží, ktoré vznikli v dôsledku dlhodobého využívania banských lokalít, a potreba revitalizácie brownfieldov, vrátane areálu

Elektrárne Nováky. V kontexte hlbinej ťažby realizovanej v Hornonitrianskom hnedouhoľnom revíri súvisia environmentálne riziká predovšetkým s kontaminovanými bankskými odpadovými vodami (Greenpeace, 2018), ako aj s existenciou odvalov a hald bankého odpadu, ktoré môžu predstavovať potenciálny zdroj kontaminácie ovzdušia, pôdy a vody pri ich narušení (<https://www.hbp.sk>, 2025c).

Inštitucionálna koordinácia procesu transformácie regiónu Horná Nitra je realizovaná prostredníctvom viacúrovňového mechanizmu riadeného verejným sektorom. Strategický dokument – Akčný plán transformácie – bol schválený vládou Slovenskej republiky v roku 2019 (Akčný plán transformácie uhoľného regiónu horná Nitra, 2020), neskôr bol viackrát aktualizovaný. Koordinačnú funkciu pri rozvoji regiónu zabezpečuje Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR, zatiaľ čo implementačnou jednotkou na regionálnej úrovni je Trenčiansky samosprávny kraj. Riadenie a manažment transformačného procesu teda zabezpečujú verejné inštitúcie. Cieľom Akčného plánu bolo pripraviť a realizovať komplexný program na zmiernenie dôsledkov ukončenia ťažby hnedého uhlia, so zameraním na diverzifikáciu ekonomiky regiónu, vytvorenie nových pracovných miest a podporu rekvalifikácie baníkov, rekultivácia a revitalizácia bývalých ťažobných území a zabezpečenie energetickej transformácie (Úrad vlády SR, 2021). Súčasťou Akčného plánu boli aj pilotné projekty alternatívneho využívania bývalých bankských zdrojov, napríklad využívanie geotermálnej energie pre skleníkové hospodárstvo, využívanie čistej vody z bankských zdrojov na chov sumčeka afrického.

V roku 2022 bol schválený Plán spravodlivej transformácie (Ministerstvo životného prostredia, 2023). Jeho cieľom je revitalizácia územia, tvorba nových pracovných miest a rozvoj odvetví s nízkymi emisiami, ktorý počíta s investíciami vo výške 459 miliónov eur (pre regióny horná Nitra, Banskobystrický, Košický a Bratislavský kraj) z Fondu spravodlivej transformácie.

Financovanie transformácie regiónu horná Nitra je okrem Fondu spravodlivej transformácie zabezpečené aj prostredníctvom Programu Slovensko 2021–2027. Pre hornú Nitru bolo v kombinácii týchto zdrojov spolu vyčlenených približne 500 miliónov Eur (Spravodajský portál Tlačovej agentúry Slovenskej republiky, 2020).

V prepojení s Akčným plánom transformácie regiónu bol pre obdobie 2021-2025 vypracovaný strategický marketingový koncept cestovného ruchu formou Koncepcie OOCR Región Horná Nitra – Bojnice, ktorý si kladie za cieľ pretvorenie imidžu regiónu okrem iného aj s využitím potenciálu konverzie industriálnych areálov a území postihnutých bankou činnosťou (Koncepcia rozvoja cestovného ruchu OOCR Horná Nitra 2021-2025, s. 41). V

rámci plnenia týchto cieľov sa konal banícky jarmok s tradičným baníckym sprievodom, na organizácii ktorého sa okrem OOCR a mesta Prievidza podieľajú aj regionálne banícke spolky. K ďalším zrealizovaným aktivitám bola revitalizácia bane Cígeľ a jej premena na Hornonitriansky banský skanzen. V roku 2024 bola prevádzka skanzenu v Cígli ukončená z dôvodu zhoršujúcich sa geologicko-banských podmienok. Okrem projektov realizovaných v rámci Akčného plánu boli zrealizované aj ďalšie projekty, ktoré dopĺňajú aktivity na uchovanie banskej histórie. V roku 2009 bol na podnet Handlovského baníckeho spolku vybudovaný Handlovský Turisticko-náučný banský chodník, financovaný z programu «Zelené oázy 2009» Nadáciou Ekopolis, koncernom Slovnaft a mestom Handlová (Handlovský Turisticko-náučný banský chodník, 2010, s. 2). V tom istom roku bolo otvorené Slovenské banské múzeum v Handlovej. Jeho iniciátorom a realizátorom boli Hornonitrianske bane Prievidza, a.s. a v roku 2015 bola sprístupnená nová interaktívna expozícia s imitáciou podzemia a banskou technikou. V roku 2010 inicioval Spolok priateľov Bane Nováky vybudovanie Náučného banského turistického chodníka s dĺžkou 14 km, ktorý vedie z centra Novák cez banícke lokality v Lehote pod Vtáčnikom.

Tabuľka 2 prináša schematické porovnanie kľúčových aspektov transformácie Lužice realizovanej prostredníctvom programu IBA Fürst Pückler Land a transformácie hornej Nitry, a to v súlade s koncepčným rámcom predstaveným v metodologickej časti tohto článku.

Tabuľka 2 Porovnanie transformácie Lužice pomocou programu IBA a hornej Nitry

	Lužica	horná Nitra
Historický kontext	-významnejšia ťažba od zač. 19. stor. -dlhodobé národné centrum povrchovej ťažby hnedého uhlia; -po zjednotení Nemecka prudký útlm, racionalizácia, -pokles zamestnanosti z ~80 000 na ~8 000; -2000–2010 realizovaný transformačný program IBA; -výrazný odliv obyvateľstva -dodávanie uhlia pre tepelné elektrárne -celkové ukončenie ťažby v 2038	-významnejšia ťažba od zač. 19. stor. -dlhodobé národné centrum hlbinej ťažby hnedého uhlia v 3 baniach, -po 1989 racionalizácia - dodávanie uhlia pre tepelné elektrárne; -celkové ukončenie ťažby a VHZ v 2023.
Manažment a intermediácia	-Založenie IBA GmbH (1999) – intermediárna vývojová agentúra pre projektový manažment, súťaže, koordináciu partnerov; formálny investor spravidla iní partneri (obce, špeciálne spoločnosti, štátna LMBV pre sanáciu).	-Viacúrovňové riadenie verejným sektorom: Úrad podpredsedu vlády SR pre investície a informatizáciu; MIRRI SR; Trenčiansky samosprávny kraj.
Financovanie	Kombinované zdroje: rozpočty krajín Brandenburg/Sasko,	Fond spravodlivej transformácie a Program Slovensko 2021–2027;

	Lužica	horná Nitra
	príspevky obcí, federálne štruktúry (napr. ministerstvo dopravy), fondy EÚ (ERDF, INTERREG), sponzori a nadácie.	
Fyzická transformácia priemyselného dedičstva	-Rekultivácia/renaturácia po ťažbe; zaplavenie cca. 20 povrchových baní a vznik „Lužickej jazernej krajiny“ – najväčšej umelo vytvorenej jazerej oblasti; -premena industriálnych areálov	-Ukončenie ťažby (2023) a prevádzky Elektrárne Nováky; -sanácia banských lokalít, revitalizácia brownfieldov; -pilotné projekty: geotermálna energia pre skleníky, využitie čistej banskej vody na chov sumčeka afrického, premena bane Cígel' na turistickú atrakciu
Industriálne dedičstvo a jeho využitie	-Zachovanie a nové využitie priemyselných pamiatok; -rekonštrukcie historických sídiel a parkov (Branitz, Bad Muskau); -tematizácia robotníckych kolónií; -súbor projektov naprieč kultúrno-industriálnou krajinou.	-revitalizácia banských a energetických brownfieldov; -projekt konverzie bane Cígel' smerované na turizmus; -pamiatkový potenciál regionálnej industriálnej identity sa má rozvíjať v rámci Plánu spravodlivej transformácie.
Marketing cieľového miesta/produktové portfólio CR	-Vytvorenie regionálnej značky Lausitzer Seenland; -produktové línie a trasy: Fürst-Pückler-Weg, ENERGIE-Route, Seenlandroute, Gartenstädte-Tour – prepojenie projektov IBA a destinácií.	-Marketingové produkty sú v príprave/rozvoji v rámci akčných a pilotných projektov; -deklarovaný zámer meniť bankú krajinu na destinácie -náučné chodníky -bez plánu vytvoriť regionálnu značku
Indikátory návštevnosti	-Silná návštevnosť už počas IBA; -2011–2017 +60 % prenocovaní; -2024 vs. 2023: +9 % návštevníkov, +6,5 % prenocovaní.	Neevidujú sa samostatne pre celý región horná Nitra

Zdroj: Vlastné spracovanie

Porovnaním transformácie hornej Nitry a transformačného programu IBA v Lužici ukazujú zásadné rozdiely v inštitucionálnom nastavení: zatiaľ čo Lužica využila flexibilný intermediárny model koordinovaný jednou rozvojovou agentúrou, horná Nitra je riadená verejným sektorom prostredníctvom vládnych uznesení, MIRRI SR a Trenčianskeho samosprávneho kraja. Nezávisle na inštitucionálnom riadení transformácie vstúpili do procesu záujmové združenia s cieľom zachovať banícke tradície vybudovaním náučných chodníkov. Vzhľadom na celoeurópsky záujem dekarbonizácie a rozdielny politicko-ekonomický kontext porovnávaných transformácií je financovanie v slovenskom prípade koncentrované najmä na Fond spravodlivej transformácie a Program Slovensko 2021–2027, pričom chýba heterogénna skladba zdrojov typická pre IBA. Fyzická transformácia sa líši technickým charakterom –

Lužica pracovala s povrchovými banskými plochami, ktoré boli pôvodcom silnej devastácie krajiny. Z povrchových baní vytvorila jazernú krajinu, zatiaľ čo Horná Nitra čelí výzvam hlbinej ťažby, environmentálnym záťažiam a revitalizácii brownfieldov. V oblasti marketingu a cestovného ruchu má Lužica vybudovanú značku a produktové portfólio, zatiaľ čo horná Nitra je v počiatočnej fáze bez komplexnej a jednotnej marketingovej architektúry. Indikátory návštevnosti majú v Lužici stúpajúcu tendenciu.

Aplikovateľnosť IBA v regióne hornej Nitry spočíva v prenose metodických prvkov: zriadenie dočasnej programovej kancelárie, tematické členenie územia na projektové balíky, tvorba jednotnej značky (príklad Lužickej jazernej krajiny) a diverzifikovaných produktových línií cestovného ruchu so zaradením historických sídel, kde ťažiskom je vytvorenie jednej diaľkovej cyklotrasy, spájajúcej všetky významné miesta spojené s baníckou históriou regiónu horná Nitra, prípadne viacerých kratších a menej náročných tematických cyklotrás, ako aj zavedenie monitoringu spoločenskej odozvy. V neposlednom rade považujeme za inšpiratívnu metodiku pomenovania transformačného programu IBA Fürst-Pückler-Land, ktorá cielene pracovala so symbolickým a kultúrnym odkazom osobnosti Hermanna kniežaťa von Pückler-Muskau. Jeho krajinárske úpravy v Bad Muskau a Branitz, situované na území Lužice, patrili na začiatku 19. storočia k významným dielam záhradného umenia. Zvolený názov programu tak predstavoval vedomý kontrast k negatívnemu industriálnemu imidžu regiónu a zároveň plnil funkciu kultúrneho i marketingového signálu poukazujúceho na jeho rozvojový potenciál.

3.2 Sídliisko Píly - prípadová štúdia

Sídliisko Píly v Prievidzi bolo vybudované v období rokov 1951 – 1964 ako rezidenčná zóna určená pre narastajúci počet zamestnancov hornonitrianskych baní. Napriek tomu, že jeho vznik súvisel s potrebami baníckeho priemyslu, v odbornom diskurze sa nezvykne označovať ako robotnícka kolónia ani ako integrálna súčasť baníckej histórie regiónu, čo je typické napríklad pre koncept záhradného mesta Marga. Sídliisko Píly zároveň nie je zahrnuté do žiadneho baníckeho náučného chodníka ani iného produktu cestovného ruchu, a nefiguruje ani v marketingových stratégiách zameraných na zachovanie baníckej tradície hornej Nitry.

Medzi prvými boli postavené obytné domy - slobodárne pre slobodných zamestnancov, neskôr pribudli ďalšie obytné domy. Výstavba sídliska Píly bola realizovaná v niekoľkých etapách s odlišnými urbanistickými a architektonickými riešeniami. Základnú stavebnú jednotku tvoria celé obytné domy – tzv. bloky, v prvej etape dvojposchodové s tromi vchodovými sekciami s jednoduchou riadkovou zástavbou (Prievidza II, 2021). V ďalších

etapách výstavby postupne pribúdali rôzne typy domov – domy bez rohových sekcií, trojkrídlové bloky v tvare U s prevýšeným hlavným štvorpodlažným krídlom s viacerými architektonickými prvkami, v roku 1952 sa objavili prvé sgrafitá. Sgrafitová výzdoba na sídlisku Píly sa taktiež vyvíjala v časových etapách – od ornamentálnych motívov k figurálnym kompozíciám, pričom prvé realizácie čerpali z folklórnych námetov. Do roku 1954 dominovali ornamentálne motívy, neskôr pribudli figurálne kompozície umiestnené medzi oknami najvyšších podlaží uličných fasád. V období 1957 - 1958 sa sgrafitá obmedzili na domové znamena nad vstupmi a figurálne výjavy na krajných poliach fasád. V roku 1958 dosiahla výzdoba svoj vrchol, no čoskoro sa od nej upustilo v prospech farebnosti fasád a architektonických detailov. Rokom 1958 sa končí dynamické obdobie sgrafitovej tvorby na sídlisku Píly, ktoré svojím rozsahom a kvalitou patrí k najvýznamnejším realizáciám na Slovensku. Pre poslednú etapu výstavby sú typické tehlovo-pórobetónové a panelové domy so siedmimi a ôsmimi podlažiami a od sgrafitovej výzdoby sa úplne upustilo. Po ukončení sgrafitovej tvorby na sídlisku Píly sa výtvarné dotváranie obytných súborov presunulo k voľne stojacim plastikám a fontánam, no na ďalších prievidzských sídliskách sa už takéto riešenia neuplatnili. Na sídlisku Píly tak v rôznych obdobiach jeho výstavby vznikli významné diela umelcov P. Maňka, E. Štrompach, M. Klimčák, M. Paštéka, J. Pavlíčková a M. Lалуha a ďalších.

Projekt „Nové sídlisko“, ktorý je predmetom tejto časti prípadovej štúdie vznikol ako spontánna iniciatíva výtvarníka Tomáša Pekára, ktorý sa sídlisku Píly vyrastal a ktorý nám v rámci štruktúrovaného rozhovoru poskytol informácie o sídlisku a aktivitách spomínaného projektu. Od svojho vzniku v roku 2009 sa občianske združenie Ars Preuge zameriava na kultiváciu verejného priestoru na sídlisku Píly prostredníctvom umeleckých aktivít a projektov. Pôvodný zámer priniesť umenie do prostredia sídliska sa postupne rozšíril o snahu zachovať existujúce umelecké diela na sídlisku, najmä sgrafitá, reliéfy na obytných domoch a sochy, ktoré boli ohrozené procesom zatepl'ovania budov. Prvotné aktivity na záchranu sgrafít mali osvetový charakter – komentované prechádzky, svetelné inštalácie a stretnutia s obyvateľmi. Neskôr sa projekt etabloval pod názvom „Nové sídlisko“, ktorý mal kontrastovať s tradičným označením „Staré sídlisko“ v meste Prievidza.

Od roku 2022 realizuje občianske združenie Ars Preuge projekt zameraný na „oživovanie sgrafít“ na sídlisku Píly. Projekt využíva multimediálne ilustrácie, ktoré sa aktivujú prostredníctvom mobilnej aplikácie po nasmerovaní na konkrétne sgrafito na fasáde budovy, čím sa spustí digitálna vizualizácia. Doposiaľ bolo vytvorených päť takýchto „oživených sgrafít“. Okrem toho združenie vypracovalo interaktívnu mapu, dostupnú na jeho webovej

stránke, ktorá zaznamenáva väčšinu sgrafít a umeleckých diel sídliska; sgrafitá doplnené multimediamiálnou ilustráciou sú v nej farebne odlišené.

Hlavným cieľom projektu Nové sídlisko je ochrana genia loci sídliska Píly prostredníctvom zachovania architektonických a umeleckých hodnôt. Očakávaným výsledkom je nielen fyzická ochrana sgrafít, ale aj zvýšenie estetickej hodnoty prostredia a posilnenie identity sídliska. Projekt sleduje tri základné oblasti: architektúru, umelecké diela a komunitné aktivity podporujúce rozvoj sídliska.

T. Pekár pred časom začal aj s dokumentáciou sgrafít, ktorých počet odhaduje na 150 – 200 kusov na približne 60 bytových blokoch. Realizácia projektu “Nové sídlisko” čelí technickým a finančným výzvam, ako sú náklady na reštaurátorské práce umeleckých diel na sídlisku Píly, tvorbu dizajn manuálu - odporúčaní pri zatepľovaní budov na sídlisku s cieľom šetrného a odborného zreštaurovania sgrafít a vývoj digitálnych aplikácií. Najväčšou bariérou je koordinácia s procesmi zatepľovania, ktoré často vedú k poškodeniu alebo zániku umeleckých diel. Absencia právnej ochrany sídliska ako kultúrnej pamiatky zvyšuje riziko neodborných zásahov.

Projekt sa opiera o aktívnu účasť obyvateľov sídliska, ale aj celého mesta Prievidza prostredníctvom sociálnych sietí, komentovaných prechádzok a diskusií. Na základe skúseností T. Pekára je podpora verejnosti vysoká, no chýba systematická spolupráca so samosprávou mesta Prievidza. A to aj napriek tomu, že sídlisko Píly je zaradené v Konceptii rozvoja regiónu ako súčasť zásobníka indikatívnych projektov s cieľom kompletnej revitalizácie sídliska v štýle SORELA (Konceptia rozvoja cestovného ruchu OOCR Región Horná Nitra – Bojnice pre roky 2021 – 2025, s. 44). Sídlisko je zaradené medzi pamätihodnosti mesta, ale bez legislatívnej ochrany, čo komplikuje inštitucionalizáciu pamiatkovej starostlivosti.

Rozsah sgrafít na sídlisku Píly je podľa vyjadrení T. Pekára unikátny v rámci Slovenska, čo predstavuje významný potenciál pre marketing mesta a celého regiónu. Projekt „Nové sídlisko“ môže slúžiť ako kultúrna značka podporujúca kreatívny turizmus a regionálnu identitu, neodmysliteľne spojenú s baníctvom v hornej Nitre. Budúce aktivity vyžadujú intenzívnejšiu propagáciu, tvorbu interaktívnych aplikácií, odborné štúdie o technických postupoch zatepľovania a spoluprácu s podobnými iniciatívami, napríklad v Novej Dubnici.

Projekt „Nové sídlisko“ predstavuje významný nástroj ochrany kultúrneho dedičstva sídliska Píly, ale aj budovania novej identity a imidžu regiónu, zároveň akceptujúca jeho priemyselnú minulosť. Jeho úspešná realizácia si vyžaduje komplexný prístup zahŕňajúci odbornú reštaurátorskú činnosť, legislatívnu podporu, komunitnú participáciu a strategický

marketing. Zachovanie sgrafít je súčasťou širšieho diskurzu o udržateľnosti kultúrnych symbolov v meniacom sa mestskom prostredí.

Tabuľka 3 ponúka prehľadové porovnanie prípadových štúdií záhradného mesta Marga a projektu Nové sídlisko na sídlisku Píly v Prievidzi, pričom vychádza z koncepčného rámca definovaného v metodologickej časti tohto článku.

Tabuľka 3 Porovnanie záhradného mesta Marga a sídliska Píly

	Marga	Píly
Pôvod, funkcia, história vzniku	<ul style="list-style-type: none"> -vznik: 1907–1915 ako záhradné robotnícke mesto pre zamestnancov Ilse Bergbau AG pri bani Marga (dnes Sedlitzer See); -architekt Georg Heinsius von Mayenburg; 78 domov v 15 typoch; -cieľ: zlepšenie kvality bývania a posilnenie lojality pracovníkov; -uvádzané ako prvé záhradné mesto v Nemecku. 	<ul style="list-style-type: none"> -budované v rokoch 1951–1964 ako rezidenčná zóna pre narastajúci počet zamestnancov hornonitrianskych baní; -v odbornej literatúre sa neoznačuje ako robotnícka kolónia ani ako integrálna súčasť baníckej histórie regiónu
Urbanistická štruktúra	<ul style="list-style-type: none"> -kruhový pôdorys s centrálnym námestím a radiálnymi ulicami; -kompletná vybavenosť (škola, pošta, obchody, Kaiserkrone, kostol); -bohatá zeleň 	<ul style="list-style-type: none"> -fázová výstavba: pôvodne 2-podlažné riadkové bloky s tromi sekciami; neskôr U-bloky s prevýšeným štvorpodlažným krídlom; finálna etapa – tehlovo-pórobetónové a panelové domy so 7–8 podlažiami
Stav pred realizáciou	<ul style="list-style-type: none"> -počas NDR len základná údržba; po znovuzjednotení nemecka v 90. rokoch domy chátrali v dôsledku zmeny vlastníckych vzťahov; -komplexná rekonštrukcia 1998–2000, -dnes kultúrna pamiatka 	<ul style="list-style-type: none"> -umelecké diela (sgrafitá, reliéfy, sochy) ohrozené zatepl'ovaním; sídlisko je medzi pamätihodnosťami mesta, no bez formálnej pamiatkovej ochrany; -technické a finančné výzvy pri reštaurovaní a koordinácii zásahov v kontexte zatepl'ovania budov
Proces obnovy (mechanizmy, aktéri, financovanie)	<ul style="list-style-type: none"> -integrácia do IBA Fürst-Pückler-Land; -mechanizmus: programový rámec IBA + pamiatková ochrana; -aktéri: IBA, TLG, G.m.b.H. -výstupy: komplexná rekonštrukcia (1998–2000), turistická infraštruktúra -prenájom zrekonštruovaných domov na bývanie 	<ul style="list-style-type: none"> -projekt „Nové sídlisko“ (OZ Ars Preuge, iniciátor T. Pekár) od roku 2009; -od 2022 multimedialne „oživovanie sgrafít“ a interaktívna mapa; -v zásobníku APHN plán „Kompletná revitalizácia sídliska Píly v štýle SORELA“ – predkladateľ mesto Prievidza, 1,6 mil. €.
Integrácia do rozvojových stratégií	<ul style="list-style-type: none"> -súčasť stratégie rozvoja cestovného ruchu v Lužickej jazernej krajine a konceptu Lausitzer Industriekultur; -súčasť tematických ciest: Energie-Route, Gartenstädte-Tour a Fürst-Pückler-Weg; -v bezprostrednom susedstve IBA terás (návštevnícke a projektové centrum). 	<ul style="list-style-type: none"> -zaradené v koncepcii rozvoja CR OOCR RHNB 2021–2025 (zásobník APHN) ako projekt revitalizácie; -nie je súčasťou baníckych náučných chodníkov ani oficiálnych produktov CR, ktoré by explicitne interpretovali banícku minulosť sídliska.

	Marga	Píly
Návštevnícka infraštruktúra	-Informačné tabule pri objektoch; komentované prehliadky (Tourist-Information Senftenberg); -tematické výstavy v Kaffeehaus; -areál voľne prístupný; -napojenia na tematické cyklotrasy.	-komentované prechádzky a komunitné aktivity OZ Ars Preuge; -interaktívna mapa a AR aplikácia s doposiaľ 6 „oživenými“ sgrafitami.
Kultúrne dimenzie, umelecká hodnota	-neskorá secesia a drážďanská reformná architektúra; -archit.prvky: erkery, rizality, drevené detaily, farebné fasády; vysoká architektonicko-historická hodnota záhradného mesta	-sgrafitá (1952–1958): od ornamentálnych motívov k figurálnym kompozíciám (aj domové znamenia); autori P. Maňka, Ľ. Štrompach, M. Klimčák, M. Paštéka, J. Pavlíčková, M. Lалуha; -jedinečný rozsah na Slovensku.
Prenositel'nosť	-prenositel'ný model revitalizácie industriálnej kolónie cez rámec IBA a jej napojenie na viaceré tematické trasy a cykloturistiku; -vybudovanie návštevníckej infraštruktúry; -využitel'né pre iné transformujúce sa priemyselné regióny.	-kultúrny branding a kreatívny turizmus („Nové sídlisko“), no vyžaduje dizajn manuál k zateplovaniu a právnu ochranu; -možnosť transferu na príbuzné sídliská (spomínaná Nová Dubnica).

Zdroj: Vlastné spracovanie

Príklad záhradného mesta Marga poukazuje na viacero aplikovateľných možností, ktoré môžu prispieť k dlhodobej ochrane, interpretácii a kultúrno-spoločenskému zhodnocovaniu sídliska Píly. Za prenositeľné sa javia najmä opatrenia orientované na lepšiu prezentáciu jeho umeleckých a architektonických kvalít, akými sú systematické umiestňovanie informačných tabúl pri vybraných sgrafitách a ďalších umeleckých dielach, ktoré sa na sídlisku nachádzajú. Rovnako aplikovateľné je aj zavedenie pravidelných komentovaných prehliadok ako stabilnej súčasť ponuky návštevníkom mesta Prievidza. Sídlisko Píly možno ďalej integrovať do existujúcich tematických trás a regionálnych produktov cestovného ruchu, môže pritom ťažiť z blízkosti najnavštevovanejších atrakcií regiónu - Bojnický zámok a ZOO Bojnice a kúpeľov Bojnice. Na základe príkladu Lužice považujeme za veľmi inšpiratívne vytvorenie samostatnej tematickej diaľkovej cyklotrasy, ktorá by spájala významné historické, kultúrne a banícke miesta regiónu. Vhodné by však bolo aj vytvorenie samostatnej kratšej tematickej trasy spájajúcej rezidenčné miesta baníkov. Kľúčovým predpokladom pre dlhodobé uchovanie hodnoty územia je aj zväzovanie formálnej pamiatkovej ochrany sídliska a jeho umeleckých diel. Napokon, zriadenie menšieho turistického informačného centra priamo v lokalite by mohlo významne podporiť jej interpretáciu a návštevnícky komfort. Tieto opatrenia predstavujú potenciál pre komplexný rozvoj územia, kombinujúci pamiatkovú starostlivosť, edukáciu i kultúrny turizmus.

Záver

Cieľom štúdie bolo identifikovať princípy, nástroje a postupy rozvojového programu IBA Fürst Pückler Land, ako transformačného nástroja priemyselného regiónu Lužice a preskúmať ich potenciálnu aplikovateľnosť pri transformácii regiónu horná Nitra.

Transformácia hnedouhoľných regiónov Lužica a horná Nitra predstavuje komplexný proces, ktorý okrem ekonomických zmien zahŕňa aj zmeny sociálne, z čoho vyplýva potreba redefinovania kultúrnej identity a tvorbu nového imidžu oboch regiónov. Porovnanie oboch regiónov ukazuje zásadné rozdiely v časovom horizonte a rozsahu realizovaných opatrení. Lužica začala prvú vlnu transformácie už po období veľkých politických, ekonomických a sociálnych zmien v celej Východnej Európe, pričom desaťročný program IBA Fürst-Pückler-Land (2000-2010) sa stal modelovým príkladom revitalizácie krajiny a priemyselného dedičstva. Vďaka nemu vznikli projekty, ktoré spájajú ekologické, hospodárske a kultúrne aspekty, pričom záhradné mesto Marga zohralo významnú úlohu ako súčasť marketingového konceptu Lužická priemyselná kultúra (nem. Lausitzer Industriekultur) a Lužická jazerná krajina (nem. Lausitzer Seenland). Jeho obnova a integrácia do turistickej ponuky dokazuje, že historické sídla môžu byť nielen nositeľmi identity a atraktívnym prvkom cestovného ruchu, ale aj doplnkovým prvkom počas realizovania dlhodobých a technicky náročných projektov renaturácie povrchových baní. Rastúca návštevnosť tohto územia pritom naznačuje, že projekty IBA významne prispeli k zvýšeniu jeho atraktivity, čo predstavovalo dôležitý aspekt aj pre naše porovnanie s hornou Nitrou.

Naopak, horná Nitra stojí na začiatku transformačného procesu. Projekt „Nové sídlisko“ iniciovaný OZ Ars Preuge ukazuje, že aj menšie, komunitne orientované aktivity môžu prispieť k zachovaniu genius loci a baníckej tradície. Záchrana umeleckých diel na sídlisku Píly vytvára predpoklad pre jeho začlenenie do budúcich marketingových stratégií regiónu, podobne ako sa to podarilo v Lužici.

Analýza oboch prípadových štúdií potvrdila, že zamestnaneckej kolónie môžu byť významným prvkom regionálneho brandingu. Sekundárny cieľ – poukázať na úlohu týchto sídel pri zachovaní kultúrnej identity – sa naplnil prostredníctvom prezentácie záhradného mesta Marga ako súčasť diverzifikovanej ponuky pre návštevníkov regiónu Lužice a potenciálu sídliska Píly. Porovnanie ukazuje, že skúsenosti Lužice môžu byť inšpiráciou pre hornú Nitru, najmä v oblasti kreatívneho využitia industriálneho dedičstva a jeho integrácie do marketingových koncepcií. Marketingová koncepcia Lužice môže byť inšpiratívna pre hornú Nitru predovšetkým v spôsobe, akým prepája priemyselné dedičstvo s kultúrnymi a

komunitnými aktivitami. Okrem ekonomických ukazovateľov môžu transformáciu významným spôsobom sprevádzať a dopĺňať faktory ako identita miesta, jeho história a vizuálna kultúra.

Grantová podpora: Článok je súčasťou projektu VEGA č. 1/0114/26 Udržateľné tranzície ekosystému cestovného ruchu, ktorý je finančne podporený Výskumnou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Zoznam použitej literatúry

- [1] Akčný plán transformácie uhoľného regiónu horná Nitra. 2021. Dostupné na https://www.lepsiahornanitra.sk/buxus/docs/dokumenty/dolezite_dokumenty/akcny-plan-aktualizacia2021.pdf
- [2] ALMEIDA, G. F., ALMEIDA, P. (2023). The influence of destination image within the territorial brand on regional development. *Cogent Social Sciences*, 9(1): 2233260. DOI: 10.1080/23311886.2023.2233260
- [3] Citypopulation. 2025. Vývoj počtu zamestnancov v okrese Prievidza v období 1991 – 2023. Dostupné na https://www.citypopulation.de/en/slovakia/admin/tren%C4%8Diansky_kraj/307__prievidza/
- [4] DOYLE, Charles. *A Dictionary of Marketing*. 4. vyd. Oxford: Oxford University Press, 2011. ISBN 978-0-19-959023-0. Dostupné online: <https://www.oxfordreference.com/abstract/10.1093/acref/9780199590230.001.0001/acref-9780199590230>
- [5] ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. (1902). *Garden city* [online] [s.a.]. Dostupné na <https://www.britannica.com/topic/garden-city-urban-planning>
- [6] Energoklub. (2024). V HBP pracuje na likvidácii baní asi 380 zamestnancov. Dostupné na <https://energoklub.sk/sk/v-kratosti/v-hbp-pracuje-na-likvidacii-uholnych-bani-asi-380-zamestnancov/>
- [7] EURÓPSKA KOMISIA. (2019). Európska zelená dohoda [online]. Brusel: Európska komisia, 11. december 2019. COM(2019) 640 final. Dostupné na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>
- [8] EURÓPSKA KOMISIA. (2020). *Mechanizmus spravodlivej transformácie: aby sa na nikoho nezabudlo* [online]. Brusel: Európska komisia. Dostupné na https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal/just-transition-mechanism_sk.
- [9] Filčák, R. (2018). *Podpora uhoľných regiónov v transformácii – Expertná štúdia: Sociálno-ekonomické analýzy pre podporu využívania EŠIF*. Horná Nitra: Európska komisia, Generálne riaditeľstvo pre regionálnu a mestskú politiku. 54 s. Dostupné na https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/studies/expert_support_coal_sk.pdf
- [10] Filčák, R., et al. (2022). *Horná Nitra Case Study Report. D3.7*. Bratislava: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV. 190 s. [Doc. D3.7 ENTRANCES]. Dostupné na <https://www.prog.sav.sk/wp-content/uploads/HORNA-NITRA-Case-Study-Report.pdf>
- [11] GigawattFactory. (2025). Nová elektráreň GigawattFactory. Dostupné na <https://www.leag.de/de/gigawattfactory/>
- [12] Greenpeace. (2018). Greenpeace: „Okolie výpustov banských vôd na hornej Nitre je znečistené arzénom“. Dostupné na <https://www.greenpeace.org/slovakia/tlacova->

- sprava/645/greenpeace-okolie-vypustov-banskych-vod-na-hornej-nitre-je-znecistene-arzenom/
- [13] Guera, M.W., Schaubert, U. (2004). Instrumente der räumlichen Planung und ihre Auswirkungen auf die Landschaftsstruktur in der Niederlausitz. *Studie im Rahmen des INTERREG III B (CADSES) Projektes REKULA Restrukturierung von Kulturlandschaften Workpackage WP 2*. Dostupné na https://www.stadtstrategen.de/downloads/%5bStadtStrategen%5d%20IBA_Studie_Langfassung_Web.pdf
- [14] Gúčík, M. (2020). Cestovný ruch v ekonomike a spoločnosti. Wolters Kluwer : Bratislava. ISBN 978-80-571-0273-1
- [15] Hornonitrianske bane Prievidza (Hbp). (2025a). História ťažby hnedého uhlia v hornej Nitre. Dostupné na <https://www.hbp.sk/index.php/en/company/history>
- [16] Hornonitrianske bane Prievidza (Hbp). (2025b). Súčasnosc' ťažby uhlia. Dostupné na <https://hbp.sk/index.php/sk/spolocnost/sucasnost>
- [17] Hornonitrianske bane Prievidza (Hbp). (2025c). <https://www.hbp.sk/index.php/sk/spolocnost/zivotne-prostredie>
- [18] Kohleausstiegsgesetz. Zákon o ukončení ťažby uhlia. (2020). Dostupné na https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl120s1818.pdf%27%5D_1597306032644
- [19] Handlovský Turisticko-náučný banský chodník. (2010). Dostupné na <https://www.handlova.sk/data/page/handlova.sk/9382/turisticko-naucny-bansky-chodnik-stanovist.pdf>
- [20] Kráľová, E. (2008). Vytváranie záchranej siete pre priemyselné pamiatky na Slovensku. In Fagner, B. (ed.). *Prumyslové dedictví / Industrial heritage*. Praha : VCPD FA ČVUT, 2008. ISBN 978-80-01-04067-6, s. 110-115
- [21] Krešáková, V., Kvasnová, D. (2023). Changes in behavior of tourists towards industrial cultural heritage : a case study from Germany. In: *Current trends in spa, hotel and tourism : tourism in times of dynamic changes in the environment : 11th international scientific conference proceedings / rec. Piotr Gryszel, Izabela Michalska-Dudek ... [et al.]*. - 1. vyd. - Wroclaw : Wroclaw University of Economics and Business. ISBN 978-83-67899-21-5. (Pp. 45-55). Dostupné na: https://jg.ue.wroc.pl/p/katedry/katedra_m/proceedings_2023.pdf
- [22] Lacko, M. (2012). Robotnícké kolónie na Železníku – zabudnutý industriálny skvost [Workers' Lodgings in Železník – A Forgotten Industrial Jewel]. In *Z dějin hutnictví*, 42, Rozpravy Národního technického muzea v Praze, 219. (pp. 119–150). Praha: Národní technické muzeum. ISBN 978-80-7037-212-8. ISSN 0139-9810.
- [23] Lausitzer Seenland. (2025a). Tourismuszahlen Lausitzer Seenland. Dostupné na <https://www.lausitzerseenland.de/de/service/presse/basistexte/artikel-tourismuszahlen-lausitzer-seenland.html>
- [24] Lausitzer Seenland. (2025b). Die Gartenstädtetur. Dostupné na: <https://www.lausitzerseenland.de/de/erleben/radfahren/thematische-tagestouren/artikel-die-gartenstaedte-tour.html>
- [25] Maráková, V. (2016). Marketingová komunikácia v cestovnom ruchu. Wolters Kluwer : Bratislava. ISBN 978-80-8168-394-7
- [26] Maráková, V., Šimočková, I. (2015). Integrovaná marketingová komunikácia ako predpoklad formovania pozitívneho imidžu štátu v cestovnom ruchu. Belianum : Banská Bystrica. ISBN 978-80-557-1066-2
- [27] Marketingkonzept für das Lausitzer Seenland. Endbericht 2017. Dostupné na https://tourismuszahlenbrandenburg.de/sites/default/files/medien/dokumente/lausitzers-seenland-marketingkonzept2017_.Pdf

- [28] Marketingkonzept Lausitzer Seenland 2017+. Dostupné na https://www.lausitzerseenland.de/de/ueber-uns/artikel-marketingkonzept_lausitzer_seenland.html
- [29] Nikischer, R. (2013). Regionálna identita ako faktor rozvoja destinácie cestovného ruchu. In T. Jeřábek & P. Trunečková (Eds.), *Regionální rozvoj cestovního ruchu, hotelnictví a gastronomie. Sborník příspěvků z šesté mezinárodní konference* (pp. 300–313). Brno: Vysoká škola obchodní a hotelová. ISBN 978-80-87300-42-8
- [30] Noack, A. (2021). Ältere im Strukturwandel. *BBSR-Analysen KOMPAKT*, 15/2021. Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung. ISBN 978-3-98655-051-6
- [31] Pinkepank, H., Otto, M. (2022). Identitätsfindungsprozesse in einer Tagebaufolgelandschaft – vom Ausnutzen, Wandeln, Aneignen und Wertschätzen, disP – The Planning Review, 58:3, p. 61, DOI: 10.1080/02513625.2022.2158601
- [32] Ministerstvo životného prostredia SR. (2023). *Plán spravodlivej transformácie územia. Verzia 3.0* [online]. Bratislava: MŽP SR. Dostupné na: <https://www.spravodlivatransformacia.sk/dokumenty>.
- [33] Prievidza. Monografia mesta II. (2021). Kolektív autorov. Štúdio Harmony : Banská Bystrica. ISBN 978-80-89151-54-7
- [34] Projektdokumentation. Strategie- & Managemententwicklung für die Welterbeinitiative der Lausitzer Tagebaufolgelandschaft (LIL-SME). (2023). Interný projektový dokument, nepublikované, 40- 41
- [35] Ragnitz, J., Markwardt, G. (2021). Analyse des historischen Strukturwandels in der Lausitz. Umweltbundesamt : Dessau-Roßlau. ISSN 1862-4359
- [36] IBA Fürst-Pückler-Land. (2010). Internetová stránka programu IBA Fürst-Pückler-Land 2000-2010. Dostupné na <https://www.internationalebauausstellungen.de/geschichte/2000-2010-iba-fuerst-pueckler-land-werkstatt-fuer-neue-landschaften/>
- [37] IBA-See. (2010a). Internetová stránka projektov realizovaných v rámci IBA Fürst-Pückler-Land 2000-2010. Dostupné na <http://www.iba-see2010.de/de/verstehen/projekte.html>
- [38] IBA-See. (2010b). Internetová stránka projektov realizovaných v rámci IBA Fürst-Pückler-Land 2000-2010. Priemyselný park a Záhradné mesto Marga. Dostupné na <http://iba-see2010.de/de/verstehen/projekte/projekt2.html>
- [39] Janto, J. (2025). Od periférnej lokality k vyhľadávanej mestskej štvrti: obrazy života a bývania v bývalej robotníckej kolónii. *Národopisná revue*, 35(3), 155–167. <https://doi.org/10.62800/NR.2025.3.01>
- [40] Koncepcia rozvoja cestovného ruchu OOCR Región Horná Nitra – Bojnice pre roky 2021 – 2025. Dostupné na <https://bojnice.eu/wp-content/uploads/2024/11/koncepcia-2022pdf.pdf>
- [41] Program rozvoja regiónu Lužice do roku 2023. Dostupné na https://lausitz-brandenburg.de/wp-content/uploads/2024/11/2024-07-15_Broschur_SK-Lausitzprogramm-2038.pdf
- [42] Program rozvoja Lužického regiónu do roku 2038. Dostupné na https://lausitz-brandenburg.de/wp-content/uploads/2024/11/2024-07-15_Broschur_SK-Lausitzprogramm-2038.pdf
- [43] Senftenber. (2025). Sanácia záhradného mesta Marga. Dostupné na <https://www.senftenberg.de/index.php?La=1&object=tx,2061.35.1>
- [44] SCHNEIDER, H. W. – BRUNNER, P. – LUPTÁČIK, P. – DEMIROL, D. – DICK, N. (2021). Historische Objekte 2021 – Investitionen in die Zukunft [online]. Wien: Industriewissenschaftliches Institut. Dostupné na internete: https://www.bmwet.gv.at/dam/jcr:e2989ccf-493e-4204-b728-12076352df6a/Endbericht_HistorischeGeb%C3%A4ude_20122021.pdf

- [45] Spravodajský portál Tlačovej agentúry Slovenskej republiky. (2020). Na podporu transformácie hornej Nitry má ísť z EÚ 500 miliónov eur. Dostupné na <https://www.teraz.sk/regiony/na-podporu-transformacie-hornej-nitry-m/446174-clanok.html>
- [46] Szerdová-Veľasová, L. – Kapišinská. (2023). V. Terminologický slovník [online]. Bratislava: Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, s. 141. Dostupné na: https://www.pamiatky.sk/fileadmin/documents/PAMIS/metodiky/B/12_Terminologicky_slovnik/Terminologicky_slovnik.pdf
- [47] TICCIH. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage. (2003). *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*. Dostupné na <https://ticiph.org/about/charter/>
- [48] Thibaud, J-P. (2013). Commented City Walks. *Wi: Journal of Mobile Culture*, 7(1), 1-32. Dostupné na: <https://hal.science/hal-00980752/document>
- [49] UNWTO&European Travel Commission. (2009). Handbook on Tourism Destination Branding. Madrid. Dostupné na https://www.etc-corporate.org/uploads/invitations/invite_pdf/2/Draft_ETC_UNWTO_Handbook_Tourism_Destination_Branding.pdf
- [50] Úrad vlády SR. (2021). Transformácia regiónu horná Nitra pokračuje podľa plánu. Dostupné na <https://www.partnerskadohoda.gov.sk/transformacia-regionu-horna-nitra-pokracuje-podla-planu/>
- [51] Vaňová, A. (2020). Marketingové stratégie rozvoja územia. Belianum : Banská Bystrica. 2020. ISBN 978-80-557-1783-8
- [52] Villanueva Breulmann, G. (2022). *Internationale Bauausstellungen: Genese und Funktion ihrer Internationalität im 20. Jahrhundert*. Darmstadt: Technische Universität Darmstadt. Dizertačná práca. 61 MB PDF. Dostupné na <https://tuprints.ulb.tu-darmstadt.de/entities/publication/faf14db0-2e56-4bec-9148-e7a21bcd9fc2> (DOI: 10.26083/tuprints-00027270)
- [53] Vláda SR. (2005). Uznesenie vlády SR č. 356/2005 zo 4. mája 2005 o využití domáceho uhlia pri výrobe elektriny vo všeobecnom hospodárskom záujme. Dostupné na https://hsr.rokovania.sk/data/att/110712_subor.doc
- [54] Von der Kohle zur Zukunft. (2023). Dostupné na <http://www.bundesregierung.de/breg-de/bundesregierung/gesetzesvorhaben/kohleausstieg-1664496>
- [55] Zákon o ukončení ťažby uhlia (Kohleausstiegsgesetz). Dostupné na: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl120s1818.pdf%27%5D_1597306032644